

ВІДДІЛ ОСВІТИ ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
КАНІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КАНІВСЬКИЙ МІСЬКИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ
КАНІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

Всеукраїнська експедиція
учнівської та студентської молоді
«Моя Батьківщина – Україна»

напряом
«З батьківської криниці»

***Загадковий світ
вишивки:
мистецтво, культура
та історія в нитках***

Канів 2023

Виконавці роботи:
вихованці гуртка «Канівський сувенір»
Комунального закладу
«Канівський міський центр туризму Канівської міської ради Черкаської
області»

1. Гончарук Мар'яна Андріївна
2. Зозуля Анна Ігорівна
3. Марненко Ліна Віталіївна
4. Несененко Дарина Владиславівна
5. Низовець Софія Юріївна
6. Скопець Наталя Олександрівна
7. Чупилка Анна Віталіївна
8. Шаповал Альона Романівна
9. Юрга Анна Юріївна
10. Яресько Ангеліна Олександрівна

Установа: Комунальний заклад «Канівський міський центр туризму
Канівської міської ради Черкаської області»

Адреса: 19003, м. Канів, вул. Героїв Дніпра, 43, тел.: 3-30-64

Керівник:

Ждан Юлія Григорівна, керівник гуртка «Канівський сувенір»
Комунального закладу «Канівський міський центр туризму
Канівської міської ради Черкаської області»

Адреса: 19003, м. Канів, вул. 206-ї Дивізії 12/136, моб. тел.: 0987948144

Вступ

Народні ремесла є невід’ємною частиною культури та побуту традиційного українського суспільства. З одного боку вони пов’язані із господарством та освоєнням природних ресурсів, а з іншого – є частиною духовної культури народу, оскільки відображають творчість та знання народу. Ремесло, тобто дрібне виробництво ручним способом, слугувало для задоволення особистих побутових потреб, на замовлення чи продаж. Географічне розташування України, її природні багатства сприяли розвитку великої кількості ремесел та художніх промислів.

Багато видів ремесел та художніх промислів нараховується в Україні: гончарство, декоративний розпис, ткацтво, художнє різьблення, лозоплетіння, ковальство, писанкарство, виготовлення іграшок, вишивка і ще дуже багато різноманітних видів творчості в житті українського народу.

Але ми вирішили зупинитись та дослідити один із видів ремесла — вишивку. Адже вишивку ще називають «код нації» українського народу. Вона має давнє коріння в походженні, та дуже актуальна в теперішній час, має велике різноманіття кольорів, орнаментів, значень. До речі вишивають не тільки нитками, а й стрічками та бісером. А в травні місяці кожного року в Україні

відзначають день вишиванки!

Вишивання завжди було найпоширенішим видом жіночої ручної праці: *«Не лілуйся дівонько,*

сорочки й рушники вишивати — буде чим гостей зустрічати».

Вишивали у кожному селі, монастирях, дворянському, купецькому середовищі. Вишивка для кожного Українця - як оберіг!

Вишивка – один з давніх і найбільш розповсюджених видів народного декоративно-прикладного мистецтва. Вона виникла дуже давно і передавалася від покоління до покоління. Археологічні знахідки доби палеоліту, зокрема Мізина на Чернігівщині та його аналогів, засвідчують наявність вишивки на теренах України. У похованнях перших століть нашої ери знайдено залишки вовняного одягу, оздобленого різнокольоровою вишивкою. Про масове побутування вишиваних виробів в Україні свідчать численні історичні, літературні, фольклорні та речові пам'ятки.

Українське мистецтво вишивання має давнє походження, витоки якого сягають епохи неоліту.

Вишивки були відомі ще в II ст. до н. е.

Стародавнє поширення одягу з вишивкою на території України засвідчують зображення на творах декоративно-ужиткового мистецтва скіфської доби (золота пектораль з кургану Товста могила (IV ст. до н. е.), срібна ваза з кургану Чортомлик (IV ст. до н. е.), чаша з кургану Гайманова могила (IV ст. до н. е.) та ін.). На знаменитій кульобській вазі можна розрізнити сітчасті візерунки: ромби, кола, хрести. Металеві фігурки так звані «танцюристів» із мартинівського скарбу на Черкащині (IV ст. н. е.) мають на пазусі сорочок широку манишку з сітчастим орнаментом, яка сягає від коміра до пояса. Подібну «манишку» виявлено на бронзовій статуетці з-під Хорола на Полтавщині (IV—VII ст. н. е.).

Срібна нашивна бляшка вважається зображенням людини у орнаментованій сорочці, яка є частиною мартинівського скарбу — знайденого 1907 року на березі річки Рось, у селі Мартинівка, Київської губернії, нині Черкаська область. На ліктьових згинах фігурки присутні два отвори, ймовірно бляшку нашивали на одяг або на кінське сідло. Ноги чоловіка зігнуті в колінах, руки — покладені на стегна, що нагадує танцюриста.

Сорочку чоловіка оздоблюють перехрещені по діагоналі насічені лінії, які нагадують вишивку.

Оздоблювався вишивкою також і одяг сарматів, які тривалий час мешкали на території сучасної України (курган Соколова Могила, I ст. до н. е.; курган Сватова Лучка, I ст. до н. е.). Унікальною є саме знахідка з Сокольської могили: вона стала свідченням високої майстерності вишивання золотом «в прикріп» та технікою пряденого золота, і вірогідно, є наслідком попереднього тривалого розвитку вишивального мистецтва найдавнішого з досі відомих.

У дослідженнях Раїси Захарчук-Чугай вказується на поширеності вишивки через присутність її у «вбраннях» численних «кам'яних баб», які «сторожать» південно-українські території від часів половецьких наскоків: на ньому чітко проглядається вишивка на уставках, подолах, манжетах. З поховань X — XI ст. (фрагменти шовкових тканин з вишивкою золотими нитками: налобні пов'язки — чільця, стрічки, стоячі комірці, нарукавники, пояси, кайми, плащі тощо) відомо про широке застосування у цей час вишивки для прикрашання тканин одягового та обрядово-інтер'єрного призначення. Відома одна пам'ятка 900—1100 рр. (з с. Жишава на Тернопільщині), в якій технікою «в прикріп» виконаний складно ромбовий розвід з розетками на краях ромбів у круглих обрамленнях.

Великий вплив на характер вишивки мали ткани візантійські матерії. Про вишивку на білій сорочці українців є звіткі XI–XII ст. візантійських письменників. Відомі малюнки на мініатюрах і фресках в Україні тієї ж доби.

Ще в XI ст. На Русі існувала перша вишивальна школа, організована сестрою Володимира Мономаха — Ганкою, тут вчили дівчат вишивати, гаптувати золотими і срібними нитками. Шиття золотом виникло на основі народного вишивання і було поширене переважно в середовищі великоможних міщанок, жінок княжого роду. Про українські вишиванки згадують іноземні мандрівники XV–XIX ст. Збереглися вишиванки з козацьких часів 17–18 ст. У 16–18 ст. центрами вишивання були Качанівка на Чернігівщині, Григорівка на Київщині, Велика Бурімка на Черкащині та інші.

У 19–20 ст. відкривалися навчально-кустарні майстерні, художньо-промислові артілі, великі спеціалізовані підприємства з вишивки. З давніх часів паралельно з традиційним домашнім виготовленням вишивок побутовало виробництво вишиваних виробів у спеціалізованих цехах, майстернях. Значного розповсюдження набуло гаптування в XVI-XVII ст. у Києві, Чернігові, Корці та інших містах. Вишивальний цех створено 1658 року у Львові. Для опанування ремеслом і отримання звання майстра учень після п'ятирічного навчання повинен був два роки мандрувати і виконувати іспитову роботу. У XVII ст. багато ремісників гаптування мешкало в Києві та інших великих містах. Крім найрізноманітніших виробів побутового призначення тут вишивали унікальні твори мистецтва – фелони, плащаниці, інші культові атрибути. У них орнамент органічно поєднувався зі сюжетним зображенням. Збережені фрагменти вишивок X-XIII ст. засвідчують високий рівень композицій цих творів з древніми антропоморфними (зображення людини), зооморфними (зображення тварини) та геометризвано-рослинними мотивами-символами. На рубежі XVIII-XIX ст. вишиванням, у тому числі й гаптуванням, активно займалися в поміщицьких та монастирських майстернях. Серед значної кількості вишиваних виробів виділяються скатертини рушники, простирадла з вишуканими в художньому відношенні орнаментальними та сюжетними композиціями (Полісся, Поділля, Карпати, Галичина, Середнє Придніпров'я, Слобожанщина). У XIX ст. вишивка перетворюється на ремесло. Це стосується й розповсюджених у той час тамбурної та бісерної вишивок. Зі середини XIX ст. – до початку XX ст. сільські та міські промисли потрапляють під значний вплив замовників, які великою мірою диктували майстрам свої смаки. Це негативно позначилося на художньому рівні виробів. У цей час унаслідок зародження капіталістичних відносин на місцевих ринках з'являється дешева фабрична продукція, яка поступово стала витісняти вироби ручної роботи. Це зумовило скорочення виробництва і призвело до занепаду вишивального промислу. Заходів щодо відродження народного мистецтва, в тому числі й вишивки, вживали Київське,

Полтавське, Чернігівське, Подільське земства. Однак і вони не змогли оберегти народну вишивку від антихудожніх міщанських впливів.

На початку ХХ ст. у традиційних осередках художнього промислу Полтавщини, Вінничини, у Львові, Косові на базі колишніх земських майстерень почали працювати художньо-промислові артіль. У післявоєнні роки вони об'єднувалися в кооперативи, а з 1960 року реорганізовані у фабрики художніх виробів та виробничо-художні об'єднання. Нині вишивкою займаються на всій території України. Найбільше вишиваних виробів виготовляють у домашніх умовах. Цей вид народного мистецтва поширений і на підприємствах художніх промислів. Основна функція вишивки – оздоблення одягу і тканин для обладнання житла. У продовж віків у кожному регіоні України вироблялися своєрідні прийоми художнього вирішення одягових та інтер'єрних тканин. Навіть у межах сусідніх сіл існують місцеві варіанти.

Є відмінності у місці розташування орнаменту, його величині, характерних особливостях мотивів, їх укладанні на площині композиції, колориті тощо. Вишивання вбрання – давня східнослов'янська традиція. Наші предки оздоблювали жіночі головні убори – перемітки, очіпки, хустки, стрічки, чоловічі шапки; плечовий одяг – жіночі та чоловічі сорочки; верхній одяг – кожухи, безрукавки, свити, юпки та ін. Серед компонентів одягу найбільше уваги приділялося оздобленню чоловічих і, головним чином, жіночих сорочок. Основна частина декору припадала на рукав. Допоміжну роль відігравали узорні стрічки, що обрамляли горловину, пазуху, манжети тощо. В інших компонентах одягу – безрукавках, гуглях, мантах – вишивку розташовували переважно у місцях з'єднання двох полотнищ, чим до певної міри акцентували крій та підкреслювали силует. Серед інтер'єрних тканин найбільше уваги приділялося вишиванню рушників, скатертин,

наволочок та ін.. Матеріалом-основою для вишивання здавна служила домоткана вовняна, лляна, конопляна тканина. Згодом її замінили фабричного виготовлення лляні, бавовняні та вовняні матеріали (перкаль, коленкор, батист, китайка, кумач, бамбак, сураж, мусліл, плис, плюш, шовк) та шкіра. На них здавна вишивали ручнопряденими лляними, конопляними, вовняними нитками. Пізніше стали застосовувати фабричну пряжу – заполоч, біль, кумач, волічку, гарус, зсукані вовняні, металеві золоті й срібні нитки, корали, перли, коштовне каміння, бісер, металічні пластинки «лелітки», гудзики, сап'янові шнурки тощо. В українській народній вишивці поширені різноманітні техніки виконання. Відповідно до основних способів нанесення вишивальними нитками стібків розрізняють двосторонню і односторонню вишивки.

Також є різні види швів: вільні шви (затяганка, стебнівка (ручна строчка), тамбурний, низинний шнурок, рушниковий, настилування, вирізування, низь), лічильні шви (пряма гладь (лиштва), коса гладь, хрестик, зерновий вивід), ажурні шви (мережки, одинарний прутик, подвійний прутик, роздільний прутик або черв'ячок, "ляхівка", "шабак").

Візерунки:

геометричні елементи в українській вишивці (ялинка, ромби, кола, хрести, хвилясті лінії води, геометричний меандр, горизонтальні знаки землі),

- зображення тварин: кінь
- птахів: голуби, журавлі, качки, півні
- рослин (дерево життя — верба, дуб, явір та ін.; листя, плоди, «гарбузові листя», «хмелик»)
- квіти: «барвінок», лілея, троянда (рожа)
- змії
- людей із ромбоподібними тулубами, хрестоподібними головами
- комахи: «зозулька», «бджілка», «павучок».

В Україні налічувалось близько 100 видів і технічних прийомів вишивання (гладь, хрестик, низь, мереження, бігунець, плетіння тощо).

Композиційне вирішення української вишивки відзначається безмежною фантазією, колоритом. І все ж переважає стрічкова, букетна і вазонна композиції. Відповідно до етнографічних особливостей вишиванки виявляють чимало регіональних відмінностей. Притому, українські вишиванки мають один спільний для всіх земель стиль, так що їх неважко розпізнати серед вишиванок інших народів — слов'янських і неслов'янських. Архаїчні зразки, звичайно одного кольору, відомі були на Поліссі, Волині й Бойківщині.

Строго геометрична низь поширена на Гуцульщині, Поділлі, Полтавщині.

Сильно стилізовані рослинні мотиви властиві для Побужжя, Волині, Поділля, Буковини. Більше рослинного характеру, з натуралістичним і мальовничим трактуванням вишиванки Київщини і особливо Полтавщини. Мережка і загалом ажурні вишиванки відомі на Полтавщині, середньому Поділлі й Покутті.

Для вишивок центральної частини території України (етнографічна зона Середнього Подніпров'я), за сучасним адміністративним поділом сюди входять Черкаська, Кіровоградська області. А саме для Черкаського регіону характерним є рослинний орнамент, який складається з грон винограду, ягід, невеличких квіточок, а також горизонтальне розміщення узорних червоних ліній на рукавах, а в деяких селах додають також золотистий відтінок.

Кольори української вишиванки загалом відомі в обмеженій кількості й гармонійних сполуках. Найбільше уживані чорна і червона барва або чорна, червоногаряча і жовта. Часами долучають також зелену й синю. Рідко вживаються срібна, золота і сіра нитки. Взагалі багатство барв збільшується з півночі на південь.

Мотиви. Спеціальні мотиви вживалися для чоловічих сорочок, інші — для жіночих і дитячих. Різні мотиви для людей старших і молодших. Відмінні мотиви і барви для рушників та обрусів, для речей буденних, весільних і жалобних.

Вишивка — це не тільки майстерне творіння золотих рук народних умільців, а й скарбниця вірувань, звичаїв, обрядів, духовних прагнень, інтелекту українського народу. Численні орнаментальні зображення тварин, птахів, рослин, дерев, квітів стверджують, що наші предки обожнювали їх, опоетизовували природу не лише у фольклорі, а й у декоративному мистецтві. Наприклад, рушники з вишитими зображеннями голубів, півнів, коней, хрестиків тощо були своєрідними оберегами, що захищали людину від злих сил.

Вагоме значення мала й **кольорова семантика** (*червоний* — любов, жага, світло, боротьба; *чорний* — смуток, нещастя, горе, смерть; *зелений* — весна, буяння, оновлення, життя тощо). Солярні знаки, схематичні фігури Сонця, Березині, Древа життя, вишиті на тканині, є ще одним свідченням глибокої шаноби наших пращурів до Сонця, Матері, як могутніх, святих, життєдайних першооснов усього суцього. Крім того, вишивання як національна традиція сприяло формуванню у дівчат і

жінок терпіння, відчуття краси. Дівчина мала вишивати милому сорочку, хустину, весільні рушники. Вишитий своїми руками одяг був одним із головних показників працьовитості юнки. Вишивка сьогодні живе, розвивається, збагачується новими аспектами.

Сьогоднішня українська вишивка — результат унікальної духовно-матеріальної еволюції нашого народу. Впродовж багатьох століть в українській вишивці знаходять відображення думки і настрої людини, краса докільля, її мрійливі сподівання на кращу добру долю, людські вірування, оберегова символіка речей, позначених доторком голки з ниткою.

Черкащина теж не виняток. Вишивку тут використовують здебільшого на жіночих і чоловічих сорочках, на рушниках, постільній білизні, скатертинах,

покривалах. Великим попитом користуються аксесуари ручної роботи, які так вдало підкреслюють жіночий образ. Також на Черкащині дуже люблять прикрашати своє житло вишитими картинами, панно, килимами.

Вишивали на тканині різної щільності, а саме: матеріали від грубих, таких як полотно, мішкловина, до надтонких, таких як батист, серпанок, тюль, газ. Для вишивки майстрині Черкащини використовують такі предмети, як голки різних розмірів і товщини, нитки різних видів, п'яльці, ножиці.

Візерунки або сюжети вишивок майстрині здебільшого роблять вручну. Зараз існує дуже багато спеціальної літератури, а раніше це було зробити складніше. Шукали таких, хто мав хист до малювання, просили перевести на тканину. Вишивальниці використовують голку або спеціальний гачок, який використовується здебільшого в «люневільській» вишивці (вишивка золотом,

сріблом). Або не вручну, за допомогою спеціальної вишивальної машинки. Тканини черкащанки використовують різноманітні, від тонких до надтовстих. Нитки для вишивання використовують лляні, бавовняні, шовкові. Вишивають також бісером, стеклярусом, пастками, навіть монетами. Вишивальниці використовують також шнури різного діаметру і атласні стрічки. Вся ця краса використовується черкаськими майстринями для розробки аплікацій

на одягу, картинах, декоративних панно.

Продовжуючи тему вишивки на Черкащині звернемося до слів заслуженого майстра народної творчості Ольги Мартинової. За її словами, часто на сорочках у Черкаській області використовують червоний колір та

ромби. Це є символом родючості та плодючості. Однак спочатку вишивали без кольорів, так звані сорочки «біле по білому». Таку вишивку вважали дорогою, тому що такий одяг створювати було не просто. Уже пізніше з'явилися сорочки з кольоровою вишивкою.

«Якщо вам хтось каже, що українська вишивка – це чорне й червоне, то не треба вірити. Спочатку взагалі було біле по білому. Потім нитку варили в корі дубу. Колір почав з'являтися, коли вже були фабрики. Черкащина базується на Полтавських кольорах, зокрема золотий і синій», – розповідає Ольга Мартинова. Вишивка може бути на різних речах: одязі, в інтер'єрі та екстер'єрі. Якщо говорити про одяг, то тут вона може бути на сорочках жіночих та чоловічих, корсетках, підтичці, хустці, поясах.

"Чоловіки у нас на Середній Наддніпрянщині носили вільні штани, які заправлялись широким тканинним, козацьким поясом, який вишивали тамбурним швом – слуцькі. А на Західній Україні гуцули носили широкі шкіряні пояси. А в нас звичайний був, але з вишивкою", – розповіла Ольга Мартинова.

Раніше вишиті блузи не носили так, як це роблять зараз. Тоді використовували додільні сорочки – український одяг, який шиться з одного шматка полотна. Вона була довгою. Також зараз є мода вишивати сорочки спереду, а раніше цього не робили, адже жіночі сорочки, зокрема, ховали під іншим одягом, наприклад, корсетками.

«Як тоді вишивали? Збиралися жінки на вечорниці й нашивали руки, які йшли до сорочок. Потім вони нашивали низ – підтичку – там були вже зовсім інші орнаменти. Коли роздивляюсь старі сорочки, я часто дивуюсь, чому на рукавах ми маємо, умовно кажучи,

вишивку хрестиком, а внизу – врізування. Це сталося тому, що жінка свою енергетику спрямовували до землі. Тому в сорочках орнамент відкривався до низу, а зверху був відкритий. Також на верх одягали й корсети, корали», – каже Ольга Мартинова.

За її словами, натомість чоловічі сорочки мали відкритий орнамент зверху та енергетично йшли до неба. Зараз чоловічі сорочки шиють із коміром і під костюм, а раніше цього не робили – тоді була вишиванка із стоячкою. Дуже важливо, щоб сорочка була вишита в ручну, адже під час роботи над нею майстриня закладається свої емоції. Якщо ж одяг вишитий на машинці, то всі орнаменти втрачають сенс.

«Коли ми вишиваємо, то ми думаємо. Тому під час вишивання ми обираємо орнаменти, які відчуваємо. Також дуже важливо, щоб сорочку хотілося одягати. Якщо ви дивитеся на неї і вона вам не йде, то її носити не треба», – каже Ольга Мартинова.

Часто на вишивці можна побачити поєднання прямого та косого хреста – це поєднання чоловічого та жіночого начала. Ця традиція простежується також у всіх весільних орнаментах.

Наприклад, такі хрести можна зустріти й на короваях та рушниках. «Світ такий, що чоловік не може без жінки й навпаки. Тому це є в українській орнаментиці практично скрізь: у рушниках, сорочках, на кераміці тощо», – зазначає Ольга Мартинова.

Вона не радить вишивати та носити сорочки, на яких вишито мак. Ця квітка означає розлуку. А ще жінкам краще не носити віночки, адже це суто дівчачий убір. Це має давню традицію. Після того, як жінка бере шлюб, за українською традицією, вона вже покривається хусткою. Тому вона не має права після одруження носити віночок, бо це вводить в оману потенційних залицяльників і всіх довкола.

Часто використовують вишивку й на весільних рушниках. Там зображують дерево життя, як символічну нескінченність роду, символ міцної сім'ї і побажання щасливого сімейного життя. Популярна і пара вишитих голубів, що символізує міцну любов. В основі орнаментів лежить хрест, який виступає символічним відображенням сонця, добра, щастя і світла. «Весільні рушники не можна нікому віддавати й навіть позичати, бо на ньому можна поробити все. На рушниках благословляють й на війну зараз, певно, дають. Рушник – це найбільший оберіг українського народу», – каже вона.

Рушники виконувалися техніками вільного малювання. Це «рушниковий» і «тамбурний» шви, «полтавська» та «художня» гладь. Орнамент виконують не шляхом лічби ниток на тканині, а за попереднім нанесенням на полотно малюнка, який потім вишивають. У Черкаському регіоні він традиційно мав компактнішу композицію. Контур малюнка, найчастіше дерево-квітки,

обводиться «стебловим швом», а площини зображення пелюсток, листя, птахів, мотив «шах матка» і «риб'яча луска» вишивають «рушниковим заповненням».

Висновок

Вишивка як ремесло – це важливий аспект нашої культури та історії, що передається з покоління в покоління. Вишивка – це не лише спосіб ручної обробки тканин, але й мистецтво, яке втілює талант, уяву та досвід тисяч рук. Це додаткова можливість виразити свою індивідуальність та креативність через кольори, форми та сюжети.

У світі сьогодні ремесло вишивки переживає стрімкий культурний ренесанс. Завдяки молодому поколінню, яке цінує традиції та вміння виготовляти вишиванки, ця давня техніка знову набуває популярності та визнання. Таке ремесло, як вишивка, вимагає не лише вміння та терпіння, але й певного сприйняття світу навколо нас. Вона дарує можливість бачити красу в деталях, впізнавати символіку у візерунках та висловлювати власну інтерпретацію на полотні.

Ми, на своїх заняттях гуртка, відтворюємо сучасну вишивку бісером. Це місце, де ми поєднуємо старовинне мистецтво вишивки з інноваціями сучасного світу. Кожен із нас працює над унікальними проектами, використовуючи блискучі бісеринки (фото 1 – 6), але водночас втілює свої власні ідеї та стиль. Ми вивчаємо традиційні техніки вишивки та долучаємо до них сучасні модні тенденції, створюючи шедеври, які вражають своєю красою та оригінальністю.

Особливо важливо, що вишивка зберігає культурну спадщину. Вона передає історію, звичаї та символіку певного народу чи регіону. Таким чином, вишивка стає мостом між минулим і сучасністю, між різними поколіннями, що об'єднуються в спільному бажанні зберегти свою спадщину та розкрити її новими способами.

Завдяки вишивці наше життя стає яскравішим та насиченішим. Воно надає нам можливість збагатити наш світ неповторними шедеврами. Тож, ремесло вишивки – це не лише шлях до розквіту власної творчості, але й спосіб відчувати важливість культурного спадку, який ми передаємо майбутнім поколінням.

Література

1. Вишивка Східного Поділля = Embroidery of Eastern Podillia: структура орнаменту та спроба інтерпретації образів: за матеріалами однієї етнографічної збірки / Є. Причепій, Т. Причепій. — Київ: Родовід, 2007. — 111 с. (Коротко про видання [Архівовано 4 березня 2022 у Wayback Machine.])
2. Захарчук-Чугай Р. В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР /Р. В. Захарчук-Чугай. — К. : Наук. Думка, 1988. — 190 с.
3. Історія української вишивки = History of Ukrainian Embroidery: книга-альбом / Т. Кара-Васильєва. — К.: Мистецтво, 2008. — 464 с.
4. Мистецтво української вишивки: техніка і технологія / О. Кулинич-Стахурська. — Львів: Місіонер, 1996. — 155 с.
5. Орнамент трипільської культури і українська вишивка ХХ т. / А. Я. Кульчицька; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. — Львів, 1995. — 72 с.
6. Традиційна народна вишивка, як складова українського одягу (ХХ ст.): навч. посіб. для студентів ВНЗ / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Ін-т мистецтв; [авт.-уклад.] А. В. Варивончик. — Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. — 107 с.
7. Українська вишивка: найконечніші інформації / І. Зельська. — Вінніпег, Торонто, 1978. — 91 с.
8. Українська народна вишивка: західні області УРСР: [монографія] / Р. В. Захарчук-Чугай; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського, Львів. Від-ня. — Київ: Наук. Думка, 1988. — 190, с.
9. Українське народне вишивання: техніка, методологія, методика = Ukrainian Folk Embroidery: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / К. Р. Сусак, Н. А. Стеф'юк. — Київ: Наук. Світ, 2006. — 281 с.
10. <https://zmi.ck.ua/sotsium/kod-dentichnost-yak-tradits-vishivannya-na-cherkaschin-foto.html>

ДОДАТКИ

Фото 1, 2. Роботи на
виставку

Фото 2, 3.
Вихованці за роботою: творимо
з бісеру

Фото 5. На виставці

Фото 6. Ми в творчому процесі